

УДК 339.16.012.332+339.146.4:338.439.4-035

Сопільняк І.С.

аспірант кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Уманський національний університет садівництва

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У СИСТЕМІ ЗБУТУ ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

У статті розглянуто роль державних закупівель у системі збуту органічних продуктів харчування. Реалізація органічної продукції за державним замовленням дозволить сформувати стійку систему збуту для вітчизняних виробників, надати громаді більший доступ до поживних продуктів і збільшити попит на місцеві органічні продукти. В роботі наведено приклади використання закупівель при реалізації державних програм підтримки органічного сектору у різних країнах світу. Дані програми передбачають державні закупівлі органічної продукції у фермерів для потреб закладів освіти, лікарень, органів державної влади та управління. У результаті дослідження визначено особливості здійснення державних закупівель в Україні і перспективи їх розвитку на ринку органічних продуктів харчування. Доведено, що використання органічних продуктів в українських закладах громадського харчування є способом формування стійкої системи збуту для вітчизняних виробників.

***Ключові слова:** державні закупівлі, державні програми, органічні продукти харчування, збут, попит.*

Постановка проблеми. За останнє десятиліття спостерігається все більша зацікавленість населення культурою здорового харчування. Органічна продукція, завдяки особливим характеристикам, задовольняє

потреби споживачів в якісних, безпечних і корисних продуктах харчування. Не зважаючи на те, що спостерігається стійка тенденція до зростання попиту на органічну продукцію, його обсяги все ж залишаються

незначними. Вітчизняний органічний сектор поки що не має надійних та ефективних каналів збуту своєї продукції [1, с. 325].

Як свідчить світовий досвід важливу роль у збільшенні попиту та розвитку збуту органічних продуктів харчування відіграють державні закупівлі. У багатьох країнах світу впроваджуються державні програми, що передбачають використання органічних продуктів в меню закладів громадського харчування.

Окрім задоволення потреб споживачів та сприяння зростанню органічного сектору шляхом формування стійкого каналу, існує багато причин, чому пропонування органічних продуктів у громадських їдальнях є потужним інструментом для переходу до стабільних органічних систем харчування.

Тому, з огляду на існуючий світовий досвід, дослідження можливості реалізації органічної продукції за державним замовленням є актуальним для вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку органічного ринку широко вивчалися вченими світу. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти виробничо-збутової діяльності на ринку органічної продукції висвітлені в працях Довженка В.А. [1], Скрипчука П.М., Шпака Г.М. [5], Шпака Г.М. [8], Потапенко В.Г. [9]. В роботах Чернихівської А.В. [2], Сливки Т.О. [10] досліджено проблеми функціонування системи державних закупівель в Україні. Проте питання розвитку й удосконалення системи державних закупівель органічних продуктів харчування не розкрито в повному обсязі й потребує подальших досліджень.

Метою роботи є аналіз досвіду і оцінка впливу державних закупівель на збут органічних продуктів харчування у розвинутих країнах та визначення перспектив його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор громадського харчування є важливою частиною продовольства країни. Важливу роль відіграє громадське харчування у державних закладах, а саме – в їдальнях шкіл, лікарень, будинків догляду, університетів, в'язниць, збройних сил, державних установ на всіх рівнях: від місцевого до національного [2].

Використання органічних продуктів на кухнях громадського харчування – це чудовий спосіб підвищити обізнаність про органічні продукти харчування, надати громаді більший доступ до поживних продуктів, що виробляються безпечно, і збільшити попит на місцеві органічні продукти харчування. Це важливий крок до формування стійкої системи збуту для вітчизняних виробників.

Про важливість здорового харчування свідчать дослідження вчених Національного медичного університету імені О. Богомольця, які обґрунтовують, що на здоров'я дитини в Україні на 50% впливає харчування, на 20% – генетика, на 20% – умови життя і лише 10% залежить від лікування [3].

Роль держави у формуванні попиту на органічну продукцію полягає у екологічному вихованні нового покоління, екологічній освіті молоді, екологізації спо-

живання і т. д. Процес формування екологічної культури суспільства довготривалий, тому відбувається безперервно, незалежно від стадії життєвого циклу товару [4, с. 37].

Існує ряд шляхів, які може застосовувати уряд для підтримки попиту на органічні продукти харчування. Одним з них є державні закупівлі на різних рівнях, від національних урядів до муніципалітетів. Вони є частиною спеціальних програм, що ефективно реалізуються в провідних країнах світу. При цьому перевага, як правило, надається місцевим товаровиробникам, що хоч і є відступом від декларованих неоліберальних моделей економіки, але цілком укладається у практику активного використання інструментарію економічного протекціонізму [5].

Дослідження показують, що завдяки багаторічній реалізації програми «Їжа для життя», яка передбачала додавання органічних продуктів до меню шкільних їдалень, у Лондоні відсоток учнів з надмірною вагою знизився з 10% у 2002 році до 2% у 2010 році. Того ж року в США було оголошено про старт великої десятирічної державної програми «Let's Move!» з обсягом урядового фінансування понад 1 мільярд доларів щорічно, яка передбачає стимулювання вживання органічної продукції. Американська мережа «3 ферми до школи» також об'єднує шкільні заклади з місцевими фермерами, поліпшуючи доступ дітей до здорових продуктів харчування та підтримуючи тим самим дрібних фермерів [6].

Шкільний округ Саусаліто Марін у Каліфорнії (США) є першим в країні, в їдальнях якого подавали страви з органічних продуктів. Академія Bayside Martin Luther King Jr. в Марін-Сіті та академія Willow Creek в Саусаліто у партнерстві з The Conscious Kitchen також використовують органічну сировину згідно з проектом екологічної освіти некомерційної компанії Turning Green. Харчування органічною їжею доповнюється навчанням в галузі садівництва. Компанія The Conscious Kitchen вперше перевірила програму, починаючи з серпня 2013 року, і зазначила, що протягом двох років випадки порушення дисципліни учнями академій зменшилися, а відвідуваність збільшилася. Програма буде відтворена в 14 школах штату [7].

Бюджетом Данії передбачається фінансування 60% органічних продуктів в їдальнях державних установ. Значні зусилля були зроблені на рівні національного уряду для просування органічних закупівель. У 2011 році уряд встановив мету – 60% органічних продуктів харчування у всіх державних їдальнях до 2020 року. Майже 8 мільйонів євро виділено (відповідно до плану дій на 2015 рік) на період 2015-2018 років для надання допомоги державним їдальням для збільшення використання органічної сировини. Крім того, уряд надає консультації державним установам, які бажають запровадити в своїх їдальнях органічне меню [7].

Додаткові 3 мільйони євро призначені для підтримки інших державних закупівель органічної продукції. Міністерство оборони Данії має пілотний про-

ект на закупівлю органічної продукції, а Міністерство охорони здоров'я сприяє органічним закупівлям лікарнями. Асоціація Organic Denmark зіграла велику роль у запровадженні програм державних закупівель у країні. Це призвело до мобілізації у ланцюжку поставок, залучення фермерів, продовольчих компаній та компаній-постачальників продуктів харчування для забезпечення постачання та сприяло розширенню асортименту органічних продуктів, що пропонуються в індустрії громадського харчування. Це було підтримано фінансуванням Фонду органічного сільського господарства та Міністерства екології та продовольства.

Органічна Данія також здійснює підготовку співробітників відділу продажів у сфері харчових послуг. З цією метою у 2012 році створено групу радників для допомоги муніципалітетам у складанні переліку органічної продукції і послуг для державних тендерних закупівель. Реалізацію даного проекту протягом трьох років уряд фінансував в обсязі приблизно 2,3 мільйони євро [7].

Досвід міста Східний Ершир у Шотландії свідчить, що інвестування державних коштів у стійке шкільне харчування, включаючи органічні та місцеві продукти, дозволило досягти індексу соціальної рентабельності інвестицій у 7 євро, тобто на кожний витрачений євро округ виробляє інвестицій на суму 7 євро в екологічних та соціально-економічних вигодах.

Політика Франції також спрямована на використання частини державних коштів для підтримки кращих методів ведення сільського господарства та поліпшення доступу до здорової їжі. Передбачається, що до 2022 року принаймні половина всіх продуктів, куплених державним сектором, повинні бути органічними або місцевими. Це включає у себе продукти, придбані для використання в школах, лікарнях і в'язницях. Французький міністр сільського господарства Стефан Траверт повідомив про нові правила як частину заходів, спрямованих на активізацію французького сільського господарства, а також на поліпшення здоров'я громадян [2].

Місто Мальмо у Швеції з населенням близько 300 тисяч розпочало у 1997 році політику державних закупівель органічних продуктів для шкільних обідів. У 2010 році було схвалено політику сталого розвитку та продовольства до 2020 року, що передбачає 100% споживання органічних продуктів харчування в громадських їдальнях міста.

Ця політика дала швидкі результати. До 2012 року майже 40% бюджету продовольства на суму 9 мільйонів євро було витрачено на органічні продукти харчування. Цей приклад є одним з багатьох у Швеції, де муніципалітети та ради ухвалили політику, спрямовану на використання органічних продуктів харчування в громадському харчуванні [7]. Вона підтримується мережею Ekoköket, в якій фахівці та практики беруть участь в органічному перетворенні громадського харчування, обговорюють спільні проблеми та можливі рішення.

Ще одним прикладом є впровадження у 2005 році на регіональному рівні в Андалусії (Іспанія) програми

під назвою «Органічні продукти харчування для соціального споживання», як одну з основних дій у Першому органічному плані дій. Програма є результатом угоди між п'ятьма різними регіональними урядовими відомствами (сільське господарство, доквілля, рівноправність, соціальне забезпечення та охорона здоров'я) і має на меті забезпечення шкільних та інших громадських їдалень органічними продуктами.

До 2007 року програма діяла в 56 школах з 7400 учнями, а товарооборот склав 208 000 євро. Одним із перспективних завдань даної програми є створення нових фермерських господарств та кооперативів органічних фермерів з різних районів Андалусії, що дозволить розширити асортимент органічних продуктів та збільшити виробничі потужності, необхідні для забезпечення шкільних та інших громадських їдалень продуктами харчування в повному обсязі [7].

У Бразилії на національному рівні започаткована у 2003 році Програма закупівлі продовольства (РАА). Її мета – закупівлі різноманітних місцевих продуктів харчування з сімейного сільського господарства та переважно з стійких систем, що допомагає невеликим органічним фермерам отримувати доступ на ринок своїх продуктів.

У 2009 році була прийнята Національна програма харчування шкіл (PNAE) в якій поставлено завдання придбати щонайменше 30% продукції для шкільного харчування у місцевих сімейних фермерів, визначивши пріоритетність органічних продуктів харчування. В ній передбачено закупівлю органічних продуктів у фермерів з премією у розмірі 30%.

Метою даної програми є щоденне харчування 47 мільйонів учнів органічними стравами у бразильських державних школах. За 10 років було закуплено понад 3 мільйони тон продуктів у понад 200 тисяч фермерів. Щорічний бюджет становив близько 1,6 мільярдів євро у 2013 році. Ці програми не тільки створили потужні стимули для переходу до органічного сільського господарства, але й генерували доходи для дрібних фермерів і забезпечили загальний доступ до органічних продуктів харчування [7].

Досвід бразильського міста Бело Хоризонте, «міста, в якому закінчився голод» свідчить про те, що започаткована колективна Програма продовольчої безпеки поєднала дрібних фермерів із споживачами з міста через муніципальні закупівлі продовольства для державних шкіл, дитячих садків та величезної мережі традиційних сімейних бразильських ресторанчиків.

Декілька штатів та муніципалітетів Бразилії ухвалили закони, які встановлюють цілі, що виходять за межі національної програми. Наприклад, в місті Сан-Паоло прийнято у 2016 році постанову, яка встановила мету, щоб до 2026 року 100% з двох мільйонів шкільних страв, що пропонуються в місті кожен день, були органічними. Ця постанова містить детальний план того, як ця мета повинна бути поступово досягнута протягом 10 років.

Масовий збут органічної продукції через традиційну мережу роздрібної торгівлі на вітчизняному ринку поки що неможливий через недостатній її асортимент, невеликі партії виробництва і продажу, нерозвинену логістику, короткий термін зберігання продуктів (оскільки при їх виробництві не використовуються консерванти) [8]. Інноваційним можна вважати спосіб реалізації органічної продукції для держави у рамках програми «державні зелені закупівлі». Щоб стимулювати розвиток органічного виробництва, держава має закуповувати у фермерів органічну продукцію для потреб закладів освіти, лікарень, органів державної влади та управління [8].

Поняття «зелених» державних закупівель визначено у Повідомленні Європейської Комісії (COM (2008) 400) як «процес, за допомогою якого влада прагне закуповувати товари, роботи та послуги зі зниженим впливом на навколишнє природне середовище протягом усього їхнього життєвого циклу порівняно з товарами, послугами та роботами з аналогічним функціональним призначенням, що могли б бути закуплені» [9].

«Зелені» державні закупівлі стимулюють виробників впроваджувати «зелені» технології; заощаджують кошти; сприяють охороні навколишнього середовища; економлять матеріали та енергію; сприяють змен-

шенню відходів; поліпшують партнерські зв'язки між покупцями і виробниками [8, с. 164].

В Європейському Союзі великі закупівлі регулюються Директивами ЄС із закупівель, що визначають детальну процедуру і основні вимоги щодо оголошення тендерів, уточнюють фундаментальні принципи стосовно екологічних і соціальних критеріїв у державних закупівлях [10, с. 24]. Принципи державних закупівель в Україні визначені у Статтях 3 та 5 Закону України «Про здійснення державних закупівель» [11].

Проведення державних закупівель відбувається послідовно за етапами (рис. 1).

Процедура державних закупівель має забезпечувати раціональне та ефективне використання державних коштів та відповідати двом основним принципам: співвідношенню ціни та якості та добросовісної конкуренції.

«Зелені» державні закупівлі є одним із найбільш дієвих способів забезпечення ефективності витрачання коштів, що винятково актуально за умов дефіциту фінансових ресурсів держави.

Систему державних закупівель, в якій виділено організаційні аспекти здійснення закупівель органічних продуктів харчування відображено на рисунку 2.

Досвід показує, що ринок громадського харчування значно відрізняється від роздрібного ринку. Існує

Рис. 1. Етапи проведення державних закупівель

Джерело: побудовано автором на основі опрацювання наукових джерел [8; 12]

Рис. 2. Система державних закупівель

Джерело: побудовано автором на основі опрацювання наукових джерел [11; 12]

багато перешкод, що полягають у пошуку нових постачальників органічної продукції з відповідними характеристиками, встановленні надійних поставок в необхідних обсягах для організації здорового харчування. Більшість продуктів у громадському харчуванні постачається відповідно до договору про закупівлю. Існує необхідність з'ясувати, яким чином органічні продукти можуть вписуватися в ці угоди.

Вартість, очевидно, є головною проблемою. Однак вартість інгредієнтів становить в середньому лише близько 25% від загальної вартості їжі в громадському харчуванні. Крім того, деякі характеристики органічних продуктів призводять до економії (зокрема, деякі фрукти та овочі не потребують очищення, зерно та м'ясо є більш поживними, ніж їхні звичайні аналоги, тому їх можна зменшити. Типова та успішна тактика уникнення збільшення витрат бюджету – це збалансування харчування з більшою кількістю білків рослинного походження та меншою кількістю білків тварин [2].

Висновки. Державні закупівлі органічних продуктів харчування – перспективний та важливий канал збуту, що сприяє підвищенню попиту та формує повноцінне конкурентне середовище на вітчизняному ринку. Впровадження таких закупівель для потреб бюджетних організацій, установ, підприємств та організацій забезпечить реальні стимули для розвитку екологічних технологій виробництва та покращення характеристик продукції.

Завдяки державним закупівлям органічних продуктів харчування встановлюється рівновага між трьома показниками сталого розвитку: економіка, навколишнє середовище, соціальна сфера. Такий вид закупівель дозволяє запровадити більш високі стандарти якості на товари, при цьому зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище, стимулюючи появу нових органічних виробників та продуктів, створюючи конкуренцію між ними та сприяє ефективному використанню бюджетних коштів.

Список літератури:

1. Довженко В.А. Інструменти публічного управління у сфері органічного виробництва / Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 325–327.
2. France leads the way with organic public sector procurement. Garden Organic. Pacific Organic Policy Toolkit. URL: <https://www.gardenorganic.org.uk/news/france-leads-way-organic-public-sector-procurement>
3. Органік в Україні. Федерація органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/>
4. Скрипчук П.М., Шпак Г.М. Соціально-економічний ефект від впровадження органічного землекористування / Зб. наук. пр. Нац. ун-ту водного госп. та природокор. Сер. Економіка. 2012. Вип. 3(59). С. 193–200.
5. Пенькова О.Г. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації. Формування ринкових відносин в Україні : збірник наук. праць. 2008. № 1(80). С. 3–9.
6. Нагодувати світ: чи здійсненне завдання? / ORGANIC UA Український органік журнал. 01-02 (22)' 2012. URL: <http://organic.ua/uk/lib/magazine/17-popular/3130-nagoduvaty-svit-chy-zdijsnenne-zavdannja>
7. Policy summary: Government support for public procurement of organic products. URL: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/ps-11_government_support_for_public_procurement_of_organic_products_shortened

8. Шпак Г.М. Органічна продукція, як вектор розвитку торговельного підприємництва. URL: http://pca.com.ua/trade_entrepreneurs/1712/
9. Потапенко В.Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Хлобистова. Київ: НІСД, 2012. 360 с.
10. Сливка Т.О. Формування та визначення етично-екологічних критеріїв державних закупівель. *Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку*. Матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23-24 травня 2014 року). Харків: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 120 с.
11. Закон України «Про здійснення державних закупівель». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>.
12. Чернихівська А.В. Зелені державні закупівлі як стратегічний інструмент соціально-економічного розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. №. 8 (2). С. 161–164.

Сопильняк И.С. РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В СИСТЕМЕ СБЫТА ОРГАНИЧЕСКИХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ

В статье рассмотрена роль государственных закупок в системе сбыта органических продуктов питания. Государственные закупки органической продукции позволят сформировать устойчивую систему сбыта для отечественных производителей, предоставит обществу больший доступ к питательным продуктам и увеличить спрос на местные органические продукты. В работе представлены примеры использования закупок при реализации государственных программ поддержки органического сектора в различных странах мира. Данные программы предусматривают государственные закупки органической продукции у фермеров для нужд учебных заведений, больницы, органов государственной власти и управления. В результате исследования определены особенности осуществления государственных закупок в Украине и перспективы их развития на рынке органических продуктов питания. Доказано, что использование органических продуктов в украинских заведениях общественного питания является способом формирования устойчивой системы сбыта для отечественных производителей.

Ключевые слова: государственные закупки, государственные программы, органические продукты питания, сбыт, спрос.

Sopilniak Inna. THE ROLE OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE SYSTEM OF ORGANIC FOOD DISTRIBUTION

As the world experience shows, the organic sector is developing rapidly, but for Ukrainian commodity producers of organic food, the domestic market remains limited, which makes the search for alternative methods of organic food distribution actual. The research shows that the alternative variant is the public procurement of organic products to the farmers for the needs of educational institutions, hospitals and public authorities. It is determined that public procurement is a part of special government programs that promote the environmental education of the new generation, the environmental education of young people and the ecologization of consumption. The purpose of the article is to analyze the experience, to assess the impact of public procurement of organic food products in developed countries and to determine the prospects for its implementation in Ukraine. The article deals with the role of public procurement in the system of organic food distribution. The sales of organic products under the state order will create a stable sales system for domestic producers, give the community greater access to nutritious products and increase the demand for local organic products. The examples of the procurement use in the implementation of state support programs for the organic sector in different countries of the world are given in the article. These programs include public procurement of organic products from farmers for the needs of educational institutions, hospitals and public authorities. The study identifies the peculiarities of public procurement in Ukraine and the prospects for their development on the organic food market. It is proved that the use of organic products in Ukrainian public catering establishments is a way of forming a stable distribution system for domestic producers. The feasibility of using this mechanism is due to the fact that public procurement of organic substances stimulate producers to introduce environmental technologies, to ensure rational and efficient use of state funds, to promote environmental protection, to improve partnership links between buyers and producers.

Key words: public procurement, state programs, organic food products, distribution, demand.